ಹನುಮಾಕ್ಷಿ ಗೋಗಿ *

ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ರಾಣಿ ಧಾರಲದೇವಿ

ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ದೀರ್ಘ ಕಾಲದವರೆಗೆ ಆಳಿದ 'ನಿತ್ಯಭೂಮಿದಾನಲೋಲ'ನಾಗಿ ಸಹಸ್ರಾರು ಸಂಖ್ಯೆಯ ದಾನಶಾಸನಗಳನ್ನು ಬರೆಯಿಸಿದ, ಬಿಲ್ಹಣ ಕವಿಯಿಂದ

ನಾಸೀದಸ್ತಿ ಭವಿಷ್ಯತಿ ಕ್ಷಿತೀತಲೇ ಕಲ್ಯಾಣಕಲ್ಪಂ ಪುರಂ।
ನೋದೃಷ್ಟಃ ಶ್ರುತ ಏವವಾ ಕ್ಷಿತಿಪತಿಃ
ಶ್ರೀ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಕೋಪಮಃ॥

ಎಂದು ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಂಡ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲ ೬ನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಹೆಸರು ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿಯೇ ತುಂಬ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹೆಸರು. ಆತ 'ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ ರತಿಲೋಲ'ನೂ ಆಗಿದ್ದನೆಂಬುದನ್ನು ಈ ಪ್ರಬಂಧ ತಮ್ಮೆದುರಿಗೆ ತೆರೆದಿಡುತ್ತಲಿದೆ.

'ರಾಜಾನೋ ಬಹುವಲ್ಲಭಾಃ' ಎಂಬುದನ್ನು ನಮ್ಮ ನಾಡಿನ ಸಮಾಜ-ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳೆರಡೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವ ಮಾತು. ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಾದವರು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ಕಾರಣವಾಗಿ, ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೆರೆಹೊರೆಯ ಪ್ರಬಲ ರಾಜಮನೆತನಗಳನ್ನು ವಿರೋಧಿಸದೇ ವೈವಾಹಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದ ಕಾರಣವಾಗಿ, ದುರ್ಬಲ ಅರಸುಮನೆತನದವರು ಸೋತಾಗ ಅಥವಾ ಸೋಲುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಡುವ ಕಾರಣವಾಗಿ, ಸಾಮಂತರು-ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರರು-ಇನ್ನಿತರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ನಿಷ್ಠೆ ಅಚಲವಾಗಿ ಉಳಿಯಲು ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಾದವರು ಅವರ ಮನೆತನಗಳೊಂದಿಗೆ ವೈವಾಹಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದಾಗಿ, ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಭೇಟಿಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇನ್ನಿತರ ಉಡುಗೊರೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಕನ್ಯೆಯರನ್ನೂ ಉಡುಗೊರೆಯಾಗಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದಾಗಿ, ಸ್ವಯಂವರ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಶೌರ್ಯ-ಧೈರ್ಯ-ಕ್ಷಾತ್ರತೇಜಗಳನ್ನು ಮೆರೆಯುವ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಹೆಬ್ಬಯಕೆಯ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಬಹುಜನ ಪತ್ನಿಯರನ್ನು ಹೊಂದುವ ಸಂದರ್ಭ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಹೊಯ್ಸಳ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನ, ಹೊಯ್ಸಳ ವೀರಬಲ್ಲಾಳ, ವಿಜಯನಗರದರಸು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ ರಾದಿಯಾಗಿ ೬ನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನನ್ನೂ ಹೆಸರಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ದಾಖಲೆಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ಇದುವರೆಗೆ ದೊರೆತ ರಾಣಿಯರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಳಿದೆಲ್ಲ ಅರಸರನ್ನು ಮೀರಿಸಿದ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆ ೬ನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನದು. ಇದುವರೆಗೆ ೯೬,೦೦೦ ಹೆಂಡಿರನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಭರತೇಶ ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ೧೬,೦೦೦ ಹೆಂಡಿರನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಂತಹ ಪೌರಾಣಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿದರೆ ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಹೆಂಡಿರನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಯೂ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗೇ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲಿ ಪಿರಿಯರಸಿಯರಿದ್ದಾರೆ, ಪಿರಿಯರಸಿ ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿಯರಿದ್ದಾರೆ, ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿಯರಿದ್ದಾರೆ, ನೃಪಾಂಗನೆಯರಿದ್ದಾರೆ, ಅರ್ಧಾಂಗಿಯರಿದ್ದಾರೆ ಅಲ್ಲದೆ ತ್ರಿಭುವನಮಲ್ಲದೇವ ವಿಶಾಲ-ವಿಶಾಲ-ವಿಶಾಲ ವಕ್ಷಸ್ಥಲ ನಿವಾಸಿನಿಯರೂ ಇದ್ದಾರೆ! ಇವರಲ್ಲಿ ಪಿರಿಯರಸಿಯರೆಂದರೆ ಯಾರೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಖಚಿತ

* "ಕಾರ್ತಿಕ ಶ್ರೀ", ನವನಗರ, ಹುಬ್ಬಳಿ, ೫೮೦ ೦೨೫

ವಿವರಗಳಿಲ್ಲ. ಅರಸನ ಪಟ್ಟಬನ್ಧೋತ್ಸವದ ಘಟನೆಗೆ ಹಿಂದೆ ಮದುವೆಯಾದವರೆಲ್ಲ ಪಿರಿಯರಸಿಯರೇ ಅಥವಾ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ರಾಣಿಯರಿಗಿಂತ ಹಿರಿಯರಾದವರೇ ಅಥವಾ ಅರಸನ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿ ಪಾತ್ರರಾದ ರಾಣಿಯರೇ ಎಂಬುದೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಪಟ್ಟಬನ್ಧ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೊಂದಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತಗೊಂಡ ರಾಣಿ ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿಯಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಆಕೆ ಪಿರಿಯರಸಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಪಿರಿಯರಸಿಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿಯೆಂದು ಕರೆಯಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಒಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬಳೇ. ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿಯಿದ್ದು ಅವಳು ಗತಿಸಿದರೆ, ಅವಳಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಾಗದಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ರಾಣಿಯನ್ನು ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳ ಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹಾಗೆಯೇ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗೆ ಮೊದಲು ಮೈಳಲದೇವಿ, ನಂತರ ಮಲಯಮತಿದೇವಿ, ಮಲ್ಲಣಿ ದೇವಿಯರು ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿಯರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಮೈಳಲದೇವಿ ಮತ್ತು ಆಕೆಯ ಮಗ ಯುವರಾಜ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಮಡಿದು[1], ಮಲೆಯಮತಿದೇವಿಗೆ ಒಬ್ಬಳೇ ಮಗಳು ಹುಟ್ಟಿ[2] ಗಂಡು ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಪಿರಿಯರಸಿ ಚಂದಲದೇವಿಯ ಮಗ ಮೂರನೆಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ, ೬ನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ನಂತರ ಪಟ್ಟವೇರುತ್ತಾನೆ.[3] ಕರಹಾಡ ಶಿಲಾಹಾರ ರಾಜಕುಮಾರಿ ಚಂದಲದೇವಿ ಯಾವ ದಾಖಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿ ಎಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಶಃ ಮಲಯಮತಿದೇವಿಗಿಂತ ಮುಂಚೆಯೇ ಆಕೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೧೦ರಲ್ಲಿ[4] ಮಡಿದಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಇದುವರೆಗೆ ಸಂಶೋಧಕರು ೬ನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ೨೨ ಜನ ರಾಣಿಯರನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಡಾ॥ ಚೆನ್ನಕ್ಕ ಎಲಿಗಾರರು, ತಮ್ಮ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ 'ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ' ದಲ್ಲಿ ೧೬ ಜನ ರಾಣಿಯರೆಂದು ಹೇಳಿ ೧೧ ಜನರನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತಾರೆ.[5] ನಂತರ ಡಾ॥ ಜೆ. ಎಂ. ನಾಗಯ್ಯನವರು ತಮ್ಮ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, 'ಆರನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಶಾಸನಗಳು ; ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ'ದಲ್ಲಿ ೧೯ ಜನ ರಾಣಿಯರನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತಾರೆ.[6] ತದನಂತರ ಡಾ॥ ಚೆನ್ನಕ್ಕ ಎಲಿಗಾರರು ತಮ್ಮ 'ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ರಾಣಿಯರು' ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ೨೦ ಜನ ರಾಣಿಯರ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆ[7]. ಅವರು ಹೆಸರಿಸಿದ ರಾಣಿಯರೆಂದರೆ-

೧) ಚೋಳರಾಣಿ[8] ೨) ಕದಂಬರಾಣಿ[9] ೩) ಸಾವಳದೇವಿ[10] ೪) ಪದ್ಮಲ ದೇವಿ[11] ೫) ಕೇತಲದೇವಿ[12] ೬) ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ [13] ೭) ಚಂದಲದೇವಿ[14] ೮) ಪಿರಿಯ ಕೇತಲ

1. ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಶಾಸನಗಳು - ಜೆ. ಎಂ. ನಾಗಯ್ಯ, ಪು. ೫೩
2. SII XI (ii) ೧೫೪, ೧೧೦೪ ಜನೇವರಿ ೧೧, ಕನಕೂರು, ಧಾರವಾಡ
3. Corpus of Inscriptions in the Telangana Districts, Part IV ೨೧, ೧೧೨೭ ಫೆಬ್ರವರಿ ೨೦, ಪಟ್ಟಣಚೆರು
4. ARIE ೧೯೬೦-೬೧, ನಂ.೮೬ ಕೊಲ್ಲಾಪುರ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಆಕೆಯ ಮಗ ಕುಮಾರ ತೈಲಪದೇವ ಚಂದಲೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವುದರಿಂದ (ಕ್ರಿ.ಶ.೧೧೧೦) ಆ ವೇಳೆಗಾಗಲೇ ಮಡಿದಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.
5. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀಸಮಾಜ, ಚೆನ್ನಕ್ಕ ಎಲಿಗಾರ.
6. ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಶಾಸನಗಳು, ಜೆ.ಎಂ.ನಾಗಯ್ಯ ಪು. ೩೧
7. ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ರಾಣಿಯರು, ಅನುಬಂಧ
8. ಬಿಲ್ಹಣನ ವಿಕ್ರಮಾಂಕದೇವಚರಿತ, ಸಂಧಿ V ನು, ೨೯-೮೦
9. EI XIII No.28 (A) ೧೧೨೫ ಆಗಸ್ಟ್ ೨೮, ಕುಂಭಾಪುರ ಬಿಲ್ಹಣನ ವಿಕ್ರಮಾಂಕದೇವ ಚರಿತ, ಸಂಧಿ V ಸು, ೨೫
10 ARIE 1946 No. 227 ನರೇಗಲ್ಲು ಧಾರವಾಡ; Bombay Gazetteer, Vol. I (ii) P. 446 & 448
11. SII IX (i) ೧೯೫ ೧೧೧೬ ಡಿಸೆಂಬರ್ ೨೪, ರಂಗಪುರಂ, ಹಡಗಲಿ (ತಾ)
12. SII XX ೫೧, ೧೦೭೭ ಡಿಸೆಂಬರ್ ೨೪, ಕುಳೇಕುಮಟ್ಗಿ, ಸಿಂದಗಿ (ತಾ)
13. SII XI (ii) ೧೨೬, ೧೦೮೦ ಡಿಸೆಂಬರ್ ೧೪, ಡೋಣಿ, ಮುಂಡಿರಗಿ (ತಾ);EI XV No.೬, ೧೦೮೪ ಡಿಸೆಂಬರ್ ೨೪, ಸೂಡಿ, ರೋಣ (ತಾ); SII XX ೯೪, ಖೇಡಗಿ, ಇಂಡಿ (ತಾ); IA 10.No. CXVI ೧೦೯೬ ಜನೇವರಿ ೩, ಡಂಬಳ, ಗದಗ (ತಾ); ಹರಿಹರನ ತೆಲುಗು ಜೊಮ್ಮಯ್ಯ ರಗಳೆ ಪು. ೩೩೦ ೩೪೭; ಲಕ್ಕಣ್ಣ ದಂಡೇಶನ ಶಿವತತ್ವಚಿಂತಾಮಣಿ ಪು ೩೫೪-೩೫೬;
14. ಬಿಲ್ಹಣನ ವಿಕ್ರಮಾಂಕದೇವಚರಿತೆ, ಅಧ್ಯಾಯ VIII-XIII APGAS ೩, ೧೦೮೨ ಡಿಸೆಂಬರ್ ೨೫, ಅಳಂದ, ಅಳಂದ (ತಾ); Jainism in South India & Some Jaina Epigraphs, No. 2, 1098 ಜನವರಿ ೫, ಹುಣಸಿಹಡಗಲಿ, ಚಿತಾಪುರ (ತಾ); H & C 45, 1110, ಕಾಳಗಿ, ಚಿತಾಪುರ (ತಾ); SII XI (ii) ೧೪೨, ೧೦೯೬ ಡಿಸೆಂಬರ್ ೨೨, ಕಟ್ಗೇರಿ, ಬಾದಾಮಿ (ತಾ) ; H & C ೩೪, ೧೧೦೩ ಡಿಸೆಂಬರ್ ೧೦, ರುದ್ರವಾಡಿ, ಅಳಂದ (ತಾ); SII IX (i) ೧೬೧, ೧೦೯೨ ಏಪ್ರಿಲ್ ೨೪, ಚಿನ್ನತುಂಬಳ, ಅದೋನಿ (ತಾ); SII XVIII No. ೯೭, ೧೦೯೦ ಫೆಬ್ರವರಿ ೭, ಬಂಕಾಪುರ, ಶಿಗ್ಗಾಂವ (ತಾ); ಅಪ್ರಕಟಿತ ಧರಿಯಾಪುರ ಶಾಸನ, ಶಹಾಪುರ (ತಾ) -ಹನುಮಾಕ್ಷಿಗೋಗಿ

ದೇವಿ [15] ೯) ಇಂಗುಳಿಗೆಯ ಜಾಕಲದೇವಿ[16] ೧೦) ಮೈಳಲ ಮಹಾದೇವಿ[17] ೧೧) ಶ್ರೀಯಾದೇವಿ[18] ೧೨) ಮಸ್ನಾದೇವಿ[19] ೧೩) ಮಲೆಯಮತಿದೇವಿ[20] ೧೪) ಮಲ್ಲಣಿದೇವಿ[21] ೧೫) ಸುಗ್ಗಲದೇವಿ[22] ೧೬) ಅಬ್ಬಲದೇವಿ[23] ೧೭) ಭಾಗಲದೇವಿ[24] ೧೮)ಮಾಳಲದೇವಿ[25] ೧೯)ಯಂಗಲದೇವಿ[26] ಮತ್ತು ೨೦) ರೆಬ್ಬಲದೇವಿಯರು.[27]

ಇವರಲ್ಲಿ ಯಂಗಲದೇವಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಕ್ಕನವರು ಸಂದಿಗ್ಧರಾಣಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.[28] ರೆಬ್ಬಲ ದೇವಿಯನ್ನು ಡಾ॥ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ರಿತ್ತಿಯವರು ಗುರುತಿಸಿದ್ದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಚೆನ್ನಕ್ಕನವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.[29] ಇಲ್ಲಿ ಡಾ॥ ರಿತ್ತಿಯವರು ಸಂಗ್ರೋಳಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಚಾಲುಕ್ಯ ವಿಕ್ರಮ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ರೆಬ್ಬಲದೇವಿಯೆಂಬವಳು ನೀಡಿದ ದಾನದ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನಪಾಠವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆಯೇ ಹೊರತು ಆಕೆ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ರಾಣಿಯೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರಣ ಅವಳನ್ನು ಈ ಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ಕೈಬಿಡಬಹುದಾಗಿದೆ. ಮೊದಲ ಆರು ಜನರನ್ನು ಡಾ॥ ನಾಗಯ್ಯನವರು ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಪೂರ್ವದ ರಾಣಿಯರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.[30] ಇವರೇ ಹೆಸರಿಸಿದ ಅಂಗಬ್ಬರಸಿ[31] ಮತ್ತು ಹಿರೇಲಿಂಗದಳ್ಳಿ ಜಾಕಲ ದೇವಿಯರನ್ನು[32] ಸೇರಿಸಿದರೆ ಈ ರಾಣಿಯರ ಸಂಖ್ಯೆ ೨೧ಕ್ಕೆ ಏರುತ್ತದೆ. ಡಾ॥ಚೆನ್ನಕ್ಕನವರು ತಮ್ಮ 'ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ರಾಣಿಯರು' ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಜಾಕಲದೇವಿಯರು ಮೂರುಜನ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಇಂಗಳಗಿ ಮತ್ತು ಹಿರೇಲಿಂಗದಳ್ಳಿಯ ಜೌಕಲದೇವಿಯರ ಜೊತೆ ಹುಣಸೀಹಡಗಲಿ ಶಾಸನೋಕ್ತ ಜೌಕಲದೇವಿ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.[33] ಇಲ್ಲಿ ಅವರ ಗಮನ ಹಿರೇಲಿಂಗದಳ್ಳಿ ಶಾಸನೋಕ್ತ ಜಾಕಲದೇವಿಯ ಮೇಲಿದೆ. ಹುಣಸೀಹಡಗಲಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಳಾದವಳು ಚಂದಲ ದೇವಿಯೇ ಹೊರತು ಜಾಕಲದೇವಿಯಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಕಾವ್ಯ ಮತ್ತು ಇದುವರೆಗೆ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ೬ನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ರಾಣಿಯರ ಪಟ್ಟಿಗೆ 'ಧಾರಲದೇವಿ' ಎಂಬ ಇನ್ನೊಬ್ಬಳನ್ನು ಈ ಪ್ರಬಂಧ ಸೇರಿಸುತ್ತದೆ.

ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಗುಲ್ಬರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸುರಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಕೈಕೊಂಡ ಶಾಸನಗಳ ಪರಿವೀಕ್ಷಣೆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬೊಮ್ಮನ ಹಳ್ಳಿಯ ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಮವಾದ

15. SII IX (i) ೧೫೯, ೧೦೯೨, ಸಿರುಗುಪ್ಪ, ಸಿರುಗುಪ್ಪ (ತಾ)
16. H & C ೨೧, ೧೦೯೪ ಫೆಬ್ರವರಿ ೨೭, ಇಂಗಳಗಿ, ಚಿತಾಪುರ (ತಾ)
17. SII XX ೬೧, ೧೦೯೪ ಮಾರ್ಚ್ 19, ಕನ್ನೊಳ್ಳಿ, ಸಿಂದಗಿ (ತಾ)
18. H & C ೨೨, ೧೦೯೬ ಬಗದಾಳ, ಬೀದರ (ತಾ)
19. APGAS ೩, ೩೬, ೧೧೦೧ ಡಿಸೆಂಬರ್ ೨೪, ಆಲಂಪುರ
20. APGAS ೯ No ೧೭, ೧೧೦೭ ಡಿಸೆಂಬರ್ ೧೬, ದಿಗ್ಗಾಂವ, ಚಿತಾಪುರ (ತಾ); SII IX (i) ೧೭೫, ೧೧೦೭ ಡಿಸೆಂಬರ್ ೩೧, ಚಿನ್ನತುಂಬಳಮ್, ಆದೋನಿ (ತಾ); KI V ೧೬, ೧೧೦೭ ಡಿಸೆಂಬರ್ 24, ಧಾರವಾಡ (ತಾ); ARIE ೧೯೬೧-೬೨, ೫೩೦, ೧೦೯೬, ಬಾಗಲವಾಡ; ARIE ೧೯೫೯-೬೦ No. ೧೨೪, ೧೧೦೫ ಅಲಂಪುರ ; ಅದೇ ೧೨೫, ೧೧೦೮; ಅದೇ ೧೨೬, ೧೧೦೯; SII XI (ii) ೧೫೪, ೧೧೦೪ ಜನವರಿ ಕನಕೂರು, ಧಾರವಾಡ (ತಾ); KI V ೩೩, ೧೧೭೬ ಫೆಬ್ರವರಿ ೨೪, ಗೋಲಿಹಳ್ಳಿ, ಖಾನಾಪುರ (ತಾ); ಹುಣಸಗಿಶಾಸನ (ಸುರಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕು); ೧೧೨೦ ಅಕ್ಟೋಬರ್ ೨೪-ಹನುಮಾಕ್ಷಿಗೋಗಿ
21. Inscriptions from Nanded District No. ೨೩, ೧೧೨೨ ಡಿಸೆಂಬರ್ ೬, ಭಿವ್ಸಾ, ದೆಗಲೂರು (ತಾ)
22. ಮೇಲಿನಂತೆ
23. HAS ೧೮, No.೯, ೧೧೨೪ ಡಿಸೆಂಬರ್ ೨೪, ಲಿಂಗಸುಗೂರು (ತಾ)
24. SII XI (ii) ೨೦೬, ಸಿರೂರು, ಮುಂಡರಗಿ (ತಾ)
25. ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ರಾಣಿಯರು
26. Inscriptions from Nanded District, ಸಂಗ್ರೋಳಿ ಶಾಸನ
27. ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ರಾಣಿಯರು
28. ಮೇಲಿನದೇ
29. ಮೇಲಿನದೇ
30. ಜೆ.ಎಂ. ನಾಗಯ್ಯ, ಪು. ೩೦
31. SII XVIII No. ೯೪, ೧೦೮೯ ಜೂನ್ ೧೧, ದೇವರಗೆಣ್ಣೂರು, ವಿಜಾಪುರ (ತಾ)
32. SII XVIII No.೧೨೭, ಹಿರೇಲಿಂಗದಳ್ಳಿ, ಹಾವೇರಿ (ತಾ)
33. ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ರಾಣಿಯರು

ಚಿಕ್ಕಗುಡಿಯೊಂದರ ಸಮೀಪ ಬಿದ್ದಿರುವ ಶಾಸನದ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ 'ಧಾರಲದೇವಿ' ಎನ್ನುವ ಹೆಸರಿನ ರಾಣಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಶಾಸನವು ೨'×೪' ಗಾತ್ರದ ಸೇದಿ ಬಂಡಿ(ಸುಣ್ಣದಕಲ್ಲು-Lime Stone)ಯ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದ್ದು ಅಕ್ಷರಗಳು ಸವೆದುಹೋಗಿ, ಬಂಡೆ ಚಕ್ಕಳೆ ಹಾರಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ತುಂಬ ನುಣುಪಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪಡಿಯಚ್ಚನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ತೆಗೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಶಾಸನದ ಮೇಲ್ಭಾಗ ಒಡೆದು ಕಳೆದು ಹೋಗಿದೆ.

ಶಾಸನವು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ತ್ರಿಭುವನ ಮಲ್ಲನು ಆಳುವಾಗ ಆತನ ವಿಶಾಳ ವಕ್ಷಸ್ಥಳ ನಿವಾಸಿನಿಯಾದ ಶ್ರೀ ಮದ್ಧಾರಲದೇವಿಯರು ಮಹಾ ಮಂಡಳೇಶ್ವರ ರೇವರಸರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ದಂಡನಾಯಕ ಧುರಿಮಯ್ಯ ಮತ್ತು ದಣ್ಣಾನಾಯಕ ಭೋಗಿಮಯ್ಯರಿಗೆ ವ್ರತನೋಂಪಿ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ೨೫ ಮತ್ತರು ಗದ್ದೆಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಳೆಂದು ಹೇಳಿ ಅದರ ಮೇರೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಫಲಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅರುಹುತ್ತದೆ. ನಂತರ ದಂಡನಾಯಕ ಭೋಗದೇವನ ಬಗ್ಗೆ ಸುಂದರವಾದ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ವರ್ಣನೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಧಾರಲದೇವಿಯನ್ನು ''ಸ್ವಸ್ತ್ಯನವರತ ಪರಮಕಲ್ಯಾಣಾಭ್ಯುದಯ, ಸಹಸ್ರಫಳ ಭೋಗಭಾಗಿನಿ ದ್ವಿತೀಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಸಮಾನೆ, ಕಳಹಂಸಯಾನೆ, ಅಗಣ್ಯ ಪುಣ್ಯ ಲಾವಣ್ಯಮೂರ್ತಿ, ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತಿ, ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯದೇವ ಹೃತ್ಕಂಜಕಿಂಜಲ್ಕಿ, ಪೂಜಾರಜೋರಂಜಿತಾಂಗಗುಣ ಮತ್ತ ಮಧುಕರಿ, ರೂಪವಿದ್ಯಾಧರಿ, ಶ್ರೀಂಗಾರಸಾರಸರ್ಬ್ಬಸ್ವ ಜಿನ ಪೂಜಾಲತೆ, ಅತಿಲೋಕಕಲ್ಪಿತೆ, ಪಲವಿಯ ಕಲ್ಪಲತೆ, ಸಕಳಭುವನವಿಖ್ಯಾತೆ, ಲಜಿವಿ ಪಯೋಧೀಶ್ವರ ಶ್ರೀ ಧರ್ಮದೇವ ಪ್ರಿಯಾತ್ಮಜೆ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಿರಿಜೆ, ರಿಪುರಾಯ ಕಂಠೀರವನ ಕೀರ್ತಿಪತಾಕೆ, ಮಹಾಸತಿ ತಿಳಕೆ, ಸಮಸ್ತಾಂತಃಪುರ ಚೂಡಾಮಣಿ, ಲಲನಾಜನಾಗ್ರಣಿ, ಶ್ರೀಮತ್ರಿಭುವನ ಮಲ್ಲದೇವ ವಿಸಾಳ ವಕ್ಷಸ್ಥಳ ನಿವಾಸಿನಿ'' ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ 'ಲಜಿವಿಪಯೋಧೀಶ್ವರ ಶ್ರೀ ಧರ್ಮದೇವ ಪ್ರಿಯಾತ್ಮಜೆ' ಎನ್ನುವುದು ಧರ್ಮದೇವನ ಪ್ರೀತಿಯ ಮಗಳು ಧಾರಲದೇವಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆಕೆ ಜೈನ ಧರ್ಮಾವಲಂಬಿಯಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಭಾವಿಸಲು ವ್ರತನೋಂಪಿ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಕೊಡುವ ದಾನ ಮತ್ತು ದಾನಚಿಂತಾಮಣಿ ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆಗಿರುವ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳಾದ 'ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತಿ, ಮಹಾಸತಿತಿಳಕೆ' ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳು ಇವಳಿಗೂ ಇರುವುದು ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನೊದಗಿಸುತ್ತದೆ. ಧಾರಲಾ, ಧಾರಲೆ, ಧಾರಲದೇವಿ ಎನ್ನುವ ಈ ಹೆಸರು ಜೈನಮೂಲದ್ದೇ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಯಕ್ಷಿಯರಲ್ಲಿ ಈ ಹೆಸರಿನವರಿಲ್ಲ. ಜೈನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಹೆಸರು ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಬಳಕೆಗೊಂಡಿದೆಯೇ ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಹುಡುಕಬೇಕಾಗಿದೆ. 'ಧೃ-ಧರ' ಎನ್ನುವುದು ಧರಿಸಿದ, ಹೊತ್ತುಕೊಂಡ, ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ, ಭೂಷಿತ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥ ನೀಡಿದರೆ 'ಧಾರ' ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಿಡಿ, ಆಧರಿಸು, ಪ್ರವಹಿಸು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥಗಳ ಜೊತೆಗೆ ವೃಷ್ಟಿ, ಮಂಜು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥಗಳೂ ಇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮತ್ + ಹಾರಲದೇವಿ ಎನ್ನುವುದು ಸಂಧಿಯಾಗಿ ಶ್ರೀಮದ್ಧಾರಲದೇವಿ ಎಂದಾಗಿರಬಹುದೇ ಎಂಬ ಸಂದೇಹವೂ ಮೂಡುತ್ತದೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಜೈನಧರ್ಮಾವಲಂಬಿಯಾದ 'ಧಾರಲದೇವಿ' ಹೆಸರಿನ ಒಬ್ಬ ರಾಣಿ ಕಲ್ಯಾಣಚಾಲುಕ್ಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ೬ನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನಿಗಿದ್ದು, ಇದುವರೆಗೆ ದೊರೆತ ಅವನ ರಾಣಿಯರಲ್ಲಿ ಇವಳು ೨೨ನೆಯವಳಾಗುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಶಾಸನದ ಪೂರ್ಣಪಾಠ ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿದೆ :

೧ . . . . .ಲ್ಲದೇವನ . . . .

೨ . . . . .ಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕ. . . . .

೩ . . . . ಸುಕಸಂಕಥಾ ವಿನೋದದಿಂ.....

೪ ಸ್ವಸ್ತ್ಯನವರತ ಪರಮಕಲ್ಯಾಣಾಭ್ಯುದಯ ಸಹಸ್ರಫಳ ಭೋಗಭಾಗಿನಿ ದ್ವಿತೀಯ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸ

೫ ಮಾನೆ ಕಳಹಂಸಯಾನೆ ಅಗಣ್ಯಪುಣ್ಯ ವಲಾವಣ್ಯ ಮೂರ್ತ್ತಿ ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತ್ತಿ ವಿಕ್ರಮಾ

೬ ದಿತ್ಯದೇವ ಹೃತ್ಕಂಜಕಿಂಜಲ್ಕಿ ಪೂಜಾರಜೋರಂಜಿ ತಾಂಗ ಗುಣ ಮುದಿತ ಮತ್ತ ಮಧು

೭ ಕರಿ ರೂಪವಿದ್ಯಾಧರಿ ಶ್ರಿಂಗಾರಸಾರಸರ್ಬ್ಬಸ್ವ ಜಿನಪೂಜಾಲತೆ ನಿಜಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಲ

೮ ಕ್ಷ್ಮಿ ಅತಿಲೋಕಲ್ಪಿತೆ ಪಲವಿಯ ಕಲ್ಪಲತೆ ಸಕಳ 'ಭುವನವಿಖ್ಯಾತೆ ಲಜಿವಿಪಯೋಧೀ

೯ ಸ್ವರ ಶ್ರೀ ಧರ್ಮದೇವ ಪ್ರಿಯಾತ್ಮಜೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಿರಿಜೆ ರಿಪುರಾಯ ಕಂಠೀರವನ ಕೀರ್ತ್ತಿಪತಾಕೆ

೧೦ ಮಾಹಾಸತಿ ತಿಳಕೆ ಸಮಸ್ತಂತಪ್ಪುರ ಚೂಡಾಮಣಿ ಲಲನಾಜನಾಗ್ರಣಿ ಶ್ರೀಮತ್ತ್ರಿಭುವನಮ

೧೧ ಲ್ಲದೇವ ವಿಸಾಳವಕ್ಷಸ್ಥಳನಿವಾಸಿನಿಯರಪ್ಪ ಶ್ರೀ ಮದ್ಧಾರಲದೇವಿಯರು [ಧರೆಗೆ] ಬ್ರತದನೋಂ

೧೨ ಪಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ ರೇವರಸರು ಶ್ರೀ ಮಚ್ಚಾಳುಕ್ಯ ವಿಕ್ರಮ ಕಾಲ

೧೩ ʼದ ೩೧ನೆಯ ವ್ಯಯ ಸಂವತ್ಸರದ ಮಾರ್ಗ್ಗಸಿರ ಸುದ್ಧ ಏಕಾದಸಿ ಬ್ರಿಹಸ್ಪತಿ ವಾರದಂದು ಗೋನಾ

೧೪ ಲದ ಪ್ರಭು ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಪ್ರಧಾನಂ....ಶ್ರೀಕರಣ ದಣ್ಣಾನಾಯಕ ಧುರಿಮಯ್ಯಂಗ

೧೫ ಳ್ಗೆದಣ್ಣನಾಯಕ ಭೋಗಿಮಯ್ಯಗಳ್ಗೆ ಶ್ರೀಮದ್ಧಾ ರಲದೇವಿಯರು ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ

೧೬ ವತ್ತುಗೆಜೆಯ...ಗಟ್ಟಿ ನೀರ್ವ್ವರಿ ಮೇರೆಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರ್ ಅರಕಜೆಯು (ಗ್ಗಜಿ) ತಾನ

೧೭ ಗೆಯಿ.ದ ಬಟ್ಟೆಗೆಲ್ಲಿ ತೆಂಕಣಪಳ್ಳ ಮೇರೆಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಮತ್ತರಿರ್ಪ್ಪತ್ತಯ್ದು

೧೮ ಇದನಾಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕಂಬರವುದಿತೋದಿತವಾಗೆ ಪಾಳಿಪಂ ಪರಮ ಸು ಖಾ ಬ್ಬಿದನಕ್ಕುಂ

೧೯ ಇದನಳಿದ ದುರಾತ್ಮ ನರಕ ಗತಿಗೆ ಗಳಗಳನಿಳಿಗುಂ ॥ ಗಂಗಾಸಾಗರ ಯಮುನಾಸಂಗ

೨೦ ಮದೊಳೆ ವಾರಣಾಸಿ ಗಯೆಯೆಂಬೀ ತೀರ್ಥ್ಥಂಗ ಳೊಳಾತ್ಮ ಕುಲಂ ದ್ವಿಜಪುಂಗವರಾ ಗೋಕುಳ

೨೧ ಮನಳಿದನಿನ್ನಿದನಳಿದ ॥ಸ್ವದತ್ತಂ ಪರದವತ್ತ ವಾಯೋ ಹರೇತಿ ವಸುಂಧರಷ

೨೨ ಷ್ಟಿರ್ವ್ವರ್ಷ ಸಹಶ್ರಾಣಿ ವಿಷ್ಟಾಯಾಂ ಜಾಯತೇಕ್ರಿಮಿ ॥ ಪದೆದೆರದಂಗೆ ಬಂದು ಮ .

೨೩ ಣಸದವಂಗೆ ಮನಂ ಮರಲ್ದು ನೋಡಿದ ಗಣಿಕಾಜನಕ್ಕೆ ಮಲೆದೊಡ್ಡಿದ ವೈರಿಬಳಕ್ಕೆ ಕರ್ಣನೆಂ

೨೪ ಬುದು ಖಚರೇಂದ್ರನೆಂಬುದು ಮನೋಭವ ನೆಂಬುದಕಾಳ ಮ್ರಿತ್ತುವೆಂಬುದು ಜಗವೆಲ್ಲಮಂ

೨೫ ದೆಣೆಯಾವನೊ ಭಾವಿಸೆ ಭೋಗದೇವನ ॥ ಕುರುಳ ತಗುಳ್ಪ ಕೆಣ್ಮ(ನವೆ) ನಿಪ್ಪು ಕದಪಿನ ತೆಳ್ಪು.

೧೬ ತ್ರ ಸುರರುಹದ ಕಾಯ್ಪು ಬಾಯ್ತೆಱಿಯೆ ಕಂಪು ಲತಾಂಗದ ಸೊಂಪು ಪುರ್ವ್ವಿನವ್ವರಿಪುವ ಜರ್ಬ್ಬ

೨೭ ಸೋಮ್ಮುಡಿಯ (ಪ)ರ್ಬ್ಬಿ ಭುಜಂಗಳ ಕೊರ್ಬ್ಬ ನಿಲೆವೆತ್ತಿರೆ ನಡೆ ನೋಡಿದಡೆ ಸುಭಗ ರೂಪಮನೋ

೨೮ ಜನ ಭೋಗದೇವನ । ಅರಸರ್ಗ್ಗೆ ಸೇಸೆಯದವಸರ ಕಾಣಿಕೆಯದು ಆಯದಾಯದ ತೆಱ

೨೯ ಯೆ ಧರ್ಮ್ಮವನೊರ್ವ್ವಂದುಂಬಳಿಯದುವೆ ವೀಸ ವನಕ್ಕೆ ಕೊಣ್ಣವರ್ಚ್ಚಣ್ಣಾಳರು ॥

○